

офиційного опонента на дисертацію Стребкової Ірини Олександрівни “Проблеми порівняльного аналізу стилю Тодося Осьмачки і Миколи Гоголя: типологічний і індивідуальний вимір” на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство

Посилений історизм у сучасній літературній компаративістиці (Д.Дюрішин), її увага до таких методологій теорії літератури, як герменевтика, рецептивна естетика, інтертекстуальність та культурна антропологія, насамперед імагологія, що відзначають учені (Д.Наливайко, М.Ільницький, В.Будний, Е.Касперський), обумовлюють значною мірою актуалізацію у цьому контексті “ідеї національної літератури” (І.Хассан), а відтак, й підходів, що залучають внутрішньолітературні зіставлення до сфери порівняльних досліджень. До таких належить і дисертація І.О.Стребкової, мета якої полягає в комплексному порівняльному аналізі художнього стилю Т.Осьмачки й М.Гоголя крізь категорії типологічного й індивідуального. Це перша така спроба у вітчизняному літературознавстві, чим і обумовлюється наукова новизна рецензованої роботи.

Саме такі “національно-літературні зіставлення”, за термінологією Д.Дюрішина, поглиблюючи уявлення про специфіку національного літературного процесу, дають змогу простежити розвиток традицій у межах однієї національної літератури та виразніше осмислити проблему їхньої спадкоємності. Особливо ж показовими у цьому контексті є зіставлення, пов’язані з художньо-естетичними феноменами, як, зокрема, гоголіана (яку ще П.Куліш вважав важливим етапом поступу вітчизняного письменства). Це потверджує й концептуальна думка П.Филиповича, який, пояснюючи “безперечний вплив Гоголів на розвиток української літератури … саме наявністю української стихії в художній спадщині автора “Тараса Бульби”, особливо наголошував на тому, що її “сприймали наші письменники органічно, а не як плід, що зріс на чужому полі” (“Українська стихія в творчості Гоголя”, 1927). Із цим вповні узгоджуються ті завдання, які перед собою ставить авторка дисертаційної роботи.

Комплексність вивчення означеної проблеми забезпеченено залученням генетико-контактної та порівняльно-типологічної сфер, що нині репрезентує сучасний рівень порівняльних досліджень, зважаючи на внутрішню пов’язаність, як зауважує Д.Наливайко, контактології і типології. Це, своєю чергою, дозволило окреслити індивідуальне й типологічно споріднене, а також виявити спільні мотиви та поетикальні збіги в творчості письменників. Заслугою дисерантки є те, що вона використовує інтертекстуальний метод (це уможливило визначення гоголівського сегменту в творах Осьмачки та актуалізацію біблійного інтертексту в

художній спадщині митців), застосовує у роботі принципи психоаналізу, архетипної критики, наратологічного підходу, елементи біографічного аналізу. Такі стратегії авторки в межах теоретико-методологічної парадигми визначені структурою і змістом дисертації.

Осмислюючи історіографію питання у **першому розділі** роботи, І.О.Стребкова правомірно відзначає посилення інтересу вітчизняної літературно-критичної думки до проблеми національної ідентичності Гоголя та його місця в українському літературному процесі [**підрозділ 1.1**]. У зв'язку з цим слушно зактуалізовано звернення Ю.Шереха до міфу як одного із засадничих понять при інтерпретації творів Т.Осьмачки, врахування якого виявилося винятково плідним у подальшому зіставленні їх із Гоголевою творчою спадщиною.

Визначившись у поглядах на поняття “стиль”, абсолютно вмотивовано розмежовуючи, при цьому, “стиль” і “стиль автора” [**підрозділ 1.2**], а також на поняття “художня картина світу” [**підрозділ 1.3**], які є базовими у дисертації, авторка (демонструючи широку обізнаність із теоретичною літературою) чітко окреслила схему дослідження типологічного й індивідуального у творах Гоголя й Осьмачки [**підрозділ 1.4**]. Важливим у цьому контексті є виокремлення визначальних для з'ясування питання своєрідності художнього світу митців таких детермінант, як національний менталітет, національно маркований стиль письменників та народно-фольклорна основа їхньої творчості.

Це дало можливість дослідниці виявити гоголівські алюзії та ремінісценції у художній спадщині Осьмачки [**1.4.1.**], простежити барокові традиції в художніх картинах світу письменників [**1.4.2.**], окреслити фантастику й онірику як вияв містичного в творчості митців [**1.4.3.**].

Прикметною рисою дисертації є зосередженість на вивчені специфічних форм наративу, що дозволило І.О.Стребковій дійти важливого висновку про те, що “в оповідних структурах Гоголя й Осьмачки фольклорна основа й народна культура стають основними формами наративної трансформації” [с. 26], а характер наративу в повістях письменників визначається сталими архетипними моделями, виразно окресленими у казковій оповідній манері та жанрі казки.

На підставі виявлення гоголівського інтертексту у творах письменника-модерніста, дисертантка, орієнтуючись, при цьому, на концептуальну думку Ю.Шереха про Гоголя як попередника Осьмачки у мистецькому вимірі його творчості [с. 27], а також солідаризуючись із деякими спостереженнями й висловленими Н.Зборовською, переконливо доводить, що “саме Гоголь дійсно став для Осьмачки своєрідним естетичним орієнтиром” [с. 37], потверджуючи це порівняльним аналізом художніх текстів митців.

Виправдана особлива увага І.О.Стребкової до барокових традицій у художніх картинах світу М.Гоголя й Т.Осьмачки. Спираючись на праці П.Михеда,

Д.Наливайка, Л.Ушkalova з окресленої проблеми, дослідниця переконливо доводить, що тексти письменників "виразно демонструють вплив стилю українського бароко" [с. 42]. Обґрунтований у зв'язку з цим висновок про те, що "певні фантасмагорійні ознаки творчості Гоголя й Осьмачки з їхнім поєднанням непоєднуваного, фольклорною основою та язичницько-християнським "сплавом" увібрали в себе відгомін давньої української традиції, барокої поетики" [с. 48], дозволив авторці глибше осмислити й питання фантастики й онірики як вияву містичного в художньому світі письменників. Цей підрозділ [1.4.3.], що є одним з найцікавіших у роботі, засвідчує не лише обізнаність авторки з художніми текстами та теоретичною літературою, а й уміння дослідниці фахово відстоювати свої погляди. Так, на противагу підходам російських учених, на переконання яких фантастичний елемент Гоголя не співвідноситься з народною художньою традицією (зокрема думці Ю.Манна, що "гоголівська лінія розвивалася паралельно до гофманівської" [с. 50]), дисерантка висловлює гіпотезу: "фантастичне Гоголя, як і Осьмачки, має національну традицію" [с. 51], яку аргументовано обґрунтовуючи аналізом текстів письменників (М.Гоголь "Вечори на хуторі поблизу Диканьки", "Вій", "Ніс"; Т.Осьмачка "Старший боярин", "План до двору", "Ротонда душогубців"). Важливим у цьому контексті є спостереження І.О.Стребкової (яка, слішно враховує тезу щодо естетизації сприйняття фантастичного в бароковій традиції [с. 48]), що фантастична й онірична площини є додатковим художнім тлом розгортання сюжету.

Осмислення проблеми християнства та його особливого значення в українській культурі, на чому зосереджена увага у другому розділі дисертаційної роботи, принципово поглибує і увиразнює вивчення художніх моделей світу М.Гоголя й Т.Осьмачки, насамперед, з огляду на визначення у них ролі християнських маркерів. Це переконливо засвідчує вже підрозділ 2.1, у якому дослідниця, добре обізнана з науковою літературою, що актуалізує питання про духовні пошуки письменників, чітко окреслює специфіку їхніх світоглядних позицій, слішно вбачаючи головну різницю саме у сприйнятті митцями християнських канонів [с.93]. Так, І.О.Стребкова вирізняє ідеї оновленого християнства М.Гоголя, для якого "питання віри було основоположним" (спираючись на праці П.Михеда) та концепцію народного православ'я у творчості Т.Осьмачки (заснованого на усвідомленні певного синтезу "християнських традицій з язичницькими віруваннями давніх українців") (поділяючи думки М.Кейван, С.Чернюк, І.Шалати-Барни), що аргументовано потверджує аналізом художніх текстів митців (М.Гоголь "Мертві душі", "Виbrane місця"; Т.Осьмачка "Старший боярин", "План до двору", "Ротонда душогубців").

Показовим є вивчення біблійних алюзій [підрозділ 2.2.], з огляду на їх функціональність у творчості письменників. Зокрема, враховуючи погляди гоголезнавців (В.Воропаєв, П.Михед, Р.-Д.Кайль), дисерантка обґрунтовує плідну думку про Гоголя як оригінального інтерпретатора євангельських текстів. Великою

заслугою авторки, яка, простежуючи інтертекстуальний діалог Т.Осьмачки зі Святым Письмом (що підтверджує аналізом біблійних образів, біблійних символів, біблійних топонімів), є врахування й прозових творів митця, що досі залишалося поза увагою дослідників. Зокрема промовистим є акцент на трансформації біблійного образу Христа та "підміні богів" [с. 105], що I.O.Стребкова простежує у "Ротонді душогубців".

Аналізуючи Дантівські мотиви у творчості Гоголя й Осьмачки [підрозділ 2.3], дисертантка вмотивовано акцентує увагу на тих нових гранях стилювої манери літераторів, які розкриваються у міжкультурному діалозі шляхом виявлення визначальних структурно-композиційних елементів. Переконливим є висновок авторки (яка для з'ясування питання рецепції "універсального світу" Данте українськими письменниками орієнтується на такі домінанти релігійного світогляду, як учительство, страждання, пекло на землі й фінальне Преображення) про потужне інтертекстуальне начало у творах Гоголя й Осьмачки. Особливо прикметною у цьому контексті видається гіпотеза, яка полягає у тому, що, зокрема, "Осьмаччині перегуки з Данте змикаються до пекла на землі" [с. 128].

Спираючись на концептуальну тезу М.Еліаде, згідно з якою "концепція священного храму дозволила віруючій людині віднаходити Космос таким, яким він був спочатку, у міфічну мить створення", дисертантка у підрозділі 2.4. переконливо обґруntовує висновок, що "епіцентром художнього світу Гоголя й Осьмачки" є образ храму. Поділяючи міркування дослідників (О.Слоньовської, Н.Сквіри, А.Гольденберга), I.O.Стребкова актуалізує думку про церкву, яка є постійним тлом зображеніх подій у творах письменників, - як сакрального місця [с. 132-133], що підтверджує порівняльним аналізом художніх текстів (М.Гоголь "Мертві душі", "Вій"; Т.Осьмачка "Старший боярин", "План до двору", "Ротонда душогубців"). Глибшому розумінню образу храму у творчості кожного з митців суттєво сприяє проникливе спостереження авторки: "Якщо порівнювати образ Бога в Гоголя й Осьмачки, то в першого він показово новозавітний ("всепрощаючий, люблячий й милуючий". – О.Т.), а в другого – старозавітний ("Бог-Вседержитель і Каратель". – О.Т.)" [с. 135]. Прикметно, що аналіз творів письменників дозволяє I.O.Стребкові аргументовано стверджувати, що саме "сакральний топос храму відтак дає змогу героям віднайти першооснови буття задля гармонійного співіснування на землі й примирення з Творцем" [с. 144].

Третій розділ дисертації присвячено дослідженю наративних стратегій та стилювих особливостей оповіді в художній спадщині М.Гоголя й Т.Осьмачки, що, своєю чергою, дає можливість розглядати народно-фольклорну основу творчості митців як важливий чинник наративної трансформації в ній. Визначившись у поглядах на поняття "нарація", "наратор", I.O.Стребкова (схильючись до думок М.Ткачука, В.Шміда, В.Троїцького) чітко визначає особливості гоголівської оповідної манери (сказовий тип викладу) та специфіку структури оповідності у

рності Т.Осьмачки (що позначена, як зауважує авторка, жанровою своєрідністю юдної казки [3.2]. При цьому, дослідниця аргументовано доводить, що льова тональність творів Осьмачки консонує з гоголівським стилем, існюючи це "спрямованістю митців на національно-фольклорну оповідну ідицію" [с. 159]. Це промовисто потверджує й наступний підрозділ "Стиль казки чаривній структурі творів М.Гоголя й Т.Осьмачки". Спираючись на праці Іроппа, які становлять теоретико-методологічну основу дослідження, Стребкова послідовно простежує провідні казкові мотиви у найпоказовіших у цьому контексті повістях – "Ніч перед Різдвом" М.Гоголя та "Старший боярин" Осьмачки.

Проведений аналіз у цьому розділі дає авторці всі підстави для нцептуального висновку: "національне світовідчуття в українській картині світу Гоголя й Осьмачки реалізується шляхом актуалізації народно-фольклорного чала, а структура сказу та чарівної казки значною мірою визначають генезу ільової та мотивної організації їхніх творів" [с. 188].

Підсумки дослідження, відображені у висновках [с. 189 - 193], у цілому відтворюють зміст проведеної роботи відповідно до визначених завдань та ілюструють її результати.

Ознайомлення з дисертацією І.О.Стребкової дає всі підстави позитивно оцінити дослідження. Разом із тим, видається доцільним звернути увагу на кілька моментів з метою поглиблення окремих позицій у перспективі.

Закоріненість творчості автора "Вечорів на хуторі поблизу Диканьки" в український національний ґрунт - це одна з основоположних тез рецензованої роботи. Важливою у цьому контексті є вже згадувана праця П.Филиповича "українська стихія в творчості М.Гоголя" (1927), яка, на жаль, залишилася поза агною дисертантки. Адже учений актуалізував Гоголеву проблему, окреслюючи її звома суттєвими для історика вітчизняної літератури питаннями (український елемент у творах Гоголя та вплив Гоголя на розвиток українського письменства), які є визначальними й у дослідженні І.О.Стребкової. П.Филипович, зокрема, вв'язував вплив народної творчості на Гоголеві твори не лише з піснею, казкою, епізодою, а й, поділяючи погляди з цього приводу й інших учених (В.М.Перетца, А.Розова), з українським вертепом, констатуючи його "безперечний вплив на Вечори" та низку пізніших творів". Врахування цього аспекту, що не потрапив у оле зору дослідниці, могло б виявитися перспективним у подальшій роботі. Практичною метою у зв'язку з цим є ще Кулішеве спостереження щодо вертепної "ігрової лялькуватості" постатей, їх привидності й "нереальності" як стильових особливостей ранніх повістей М.Гоголя. До речі, на ці ж "складники", пізніше казував, вже з огляду творчої еволюції автора "Тараса Бульби", і Є.Маланюк у праці "Гоголь - Гоголь" (1935), яку бажано було б також згадати у дисертації.

Крім того, заслуговує на окрему увагу думка П.Филиповича щодо впливу на художність Гоголя не лише української народнопоетичної традиції, а й нової іноземної літератури, зокрема П.Гулака-Артемовського, - саме на “вироблення, - якого висловував дослідник, - розповідної манери Гоголевої” (адже цьому питанню ється особливого значення в рецензований роботі, частину якої присвячено енню специфічних форм наративу).

Лираючись на думку Ю.Шереха, який першим вказав, що підкреслює Стребкова, на Гоголя як попередника Осьмачки, доречно було б врахувати й існування кількома роками пізніше розвідку В.Державина “Белетристична проза Тодося Осьмачки” (1952). Учений, зосереджуючи увагу на повістях “Старший син” та “План до двору” (які є об’єктом й дисертаційного дослідження), не є констатував, що їхній автор - “прямий продовжувач і спадкоємець раннього Гоголя, з усіма з цього вихідними стилістичними конsekвенціями”, а й зазначував концептуальну думку, що “Осьмаччини проза ... вперше в історії українського письменства спромоглась гідно наслідувати, розробляти й тиблювати Гоголеву белетристичну манеру типу “Вечорів на хуторі поблизу Диканьки”. Попри дискусійність деяких міркувань В.Державина стосовно “історичного боярина”, вельми приметним є погляд на творчу “еволюцію” дисертиста, яку вчений (поза впливом суспільно-політичних обставин) вбачав у “культуральній перевазі” “Плану до двору” (з огляду, насамперед, на “будову іабричних сцен – вбивств і демонічних візій”, що вважав “найартистичнішими зразками Осьмаччини творчості”), відзначаючи посилення “фантастичного елементу”, який привернув підкреслену увагу й авторки рецензованої роботи [3].

Винятково цінним, з огляду на увиразнення індивідуальних рис стилю Осьмачки, є спостереження В.Державина, яке стосується “Плану до двору”: іллюстративні конструкції такою мірою рафіновані й скомпліковані, що вони у своїй інтенсивності навряд чи знайдуть собі в Гоголя беззастережний якийсь зразок, хоча в одній з їх елементів є безперечно гоголівського походження” (під таким кутом здається цікаво було б розглянути й “Ротонду душогубців”).

Висловлені у відгуку зауваження не можуть вплинути на високу оцінку дисертації.

Подане до захисту дослідження виконано на належному рівні. Його зміст, концептуальні положення викладені в наукових публікаціях, у т.ч. й зарубіжних, та публікаціях на наукових конференціях. Робота матиме теоретичне і практичне значення і в розвитку порівняльних досліджень в Україні, і у вивченні української літератури в широких контекстах.

Автореферат відповідає змістові дисертації.

Вважаю, що дослідження Ірини Олександрівни Стребкової “Проблеми порівняльного аналізу стилю Тодося Осьмачки і Миколи Гоголя: типологічний і індивідуальний вимір” відповідає всім вимогам “Порядку присудження наукових

ступенів", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Офіційний опонент
кандидат філологічних наук

Тетеріна О.Б.

місто Київ, Україна.

П'ятого жовтня дві тисячі шістнадцятого року.

Я, Гречана Р.Т., приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу засвідчує справжність підпису гр. Тетеріної Ольги Борисівни, який зроблено у моїй присутності.

Особу гр. Тетеріної Ольги Борисівни, яка підписала документ, встановлено, її дієздатність перевірено.

Зареєстровано в реєстрі за № 1298

Стягнуто плати згідно ст.31 Закону України "Про нотаріат".

Приватний нотаріус

15